

Antoni Martí Monterde i Teresa Rosell Nicolás (eds.), *Comparatisme i crítica literària. La literatura comparada a Catalunya*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2023, 300 pp.

ENRIC GALLÉN
Universitat Pompeu Fabra
enric.gallen@upf.edu

Data de recepció: 23 de desembre de 2023

El Grup de Recerca de Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu, que dirigeix el doctor Antoni Martí Monterde a la Universitat de Barcelona, es proposa investigar la idea d'Europa com una qüestió intel·lectual literària dins el marc de l'àrea de coneixement de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada. Amb l'objectiu de participar en els debats internacionals des de l'òptica de la Literatura Comparada, el grup assumeix com un eix principal l'estudi sobre la dimensió europeista de la literatura catalana i la dimensió intel·lectual de la Literatura Comparada a Catalunya. [<https://stel2.ub.edu/lceie/>]

De l'any 2016 ençà, el grup organitza periòdicament unes jornades en forma de simposi – el setè, el 2023– amb la participació d'investigadors universitaris, escriptors i crítics que, des de la perspectiva traçada per Roger Bauer a «Comparatistes sans Comparatisme»,¹ presenta contribucions que abracen des de finals del segle XIX fins a la dècada de 1970, «precisament perquè no hi havia literatura comparada a Catalunya, però al nostre entendre, sí que teníem comparatisme» (p. 10). En paral·lel, el 2015 el grup organitza dos simposis internacionals sobre la relació entre Barcelona i París: *Relacions intel·lectuals i capitals culturals (1880-1950)*, celebrat a Barcelona, i *Transferts intel·lectuals, relations littéraires, capitales culturelles (1875-1975)*, celebrat a París, en col·laboració amb el Grup de Recerca de l'Institut d'Història Moderna i Contemporània, que dirigia el doctor Christophe Charle a la Université de Paris I Panthéon Sorbonne.

Fins ara el grup ha publicat tres volums d'investigacions i reflexions sobre la literatura catalana en l'espai intel·lectual europeu: *Comparatistes sense comparatisme. La literatura comparada a Catalunya* (2018), que recull les contribucions als simposis dels anys 2016 i 2017; *El comparatisme en els escriptors catalans* (2019), amb les dels simposis dels anys 2018 i 2019; i el tercer, *Comparatisme i crítica literària. La literatura comparada a Catalunya* (2023), amb les aportacions dels últims anys. De manera complementària, el 2018, algunes contribucions al seminari sobre *La República Mundial de les Lletres. Perspectiva de la cultura catalana* es van publicar a la revista *Afers* (2019). Si revisem els dos primers reculls,

¹ Roger Bauer, «Comparatistes sans Comparatisme», dins Mario J. Valdès, Daniel Javitch, A. Owen Aldridge (eds.), *Comparative Literary History as Discourse. In Honor of Anna Balakian*. Berna / Frankfurt/M / Nova York / París: Peter Lang, 1992, pp. 41-47. Vegeu també Antoni Martí Monterde i Teresa Rosell Nicolás, «Comparatistes sense Comparatisme: un projecte obert», dins Antoni Martí Monterde i Teresa Rosell Nicolás, (eds.), *Comparatistes sense Comparatisme. La literatura comparada a Catalunya*. Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2028, pp. 9-16.

s'observa com, a banda de la participació de membres del grup de recerca com Antoni Martí Monterde, Teresa Rosell Nicolás, Tomàs Meinhardt, Bernat Padró i Marina Porras, hi col·laboren investigadors d'altres grups de recerca de les universitats locals o foranes relacionats amb la literatura catalana com Enric Bou, Guillem Molla, Sílvia Coll-Vinent, Jordi Malé, Marc Audí, Lluís Quintana, Isabel Turull, Maria Dasca o Marta Pasqual, i crítics i escriptors com Joan Safont o Joan Todó. En determinats casos, el grup de recerca s'obre també a estudis i reflexions sobre la cultura i la literatura espanyoles amb professionals vinculats a la cultura catalana de manera permanent o temporal. Amb la procedència diversa de tots ells el projecte d'una possible Història de la Literatura Catalana Comparada i Contemporània es construeix d'una manera gradual i fragmentària. Cadascun d'aquests (o altres) investigadors, crítics i escriptors expliciten en les seves recerques i reflexions temes i aspectes diversos propers als seus interessos personals, acadèmics i professionals, amb un caràcter inevitablement parcial, però necessari per avançar en un millor coneixement i un aprofundiment de les relacions de la literatura catalana amb el conjunt de la cultura europea; una activitat centrada bàsicament en l'estudi comparatiu d'autors i obres, la crítica literària, el paper de la premsa periòdica i/o les revistes especialitzades, o la funció intermediària de la traducció.

Comparatisme i crítica literària. La literatura comparada a Catalunya ofereix un total de quinze contribucions que de manera operativa es poden organitzar en quatre blocs: reflexions teòriques i crítiques sobre la literatura comparada; estudis de crítica literària; aspectes de traducció literària; i un últim grup de propostes diverses. En el primer bloc, comptem amb «Teoria i entenebriment» de Borja Bagunyà (pp. 13-22), la conferència inaugural del curs 2021-2022 del Grau d'Estudis Literaris i del Màster de Teoria de la Literatura i Literatura Comparada de la Universitat de Barcelona. Bagunyà, que havia format part del grup de recerca, empra i defensa el terme d'«entenebriment» en un context actual i complex de mercaderia de l'ensenyament universitari per defensar que la teoria literària neix «com un embogiment de les àrees de coneixement tradicionals, dels protocols de lectura i de les idees de text i de llenguatge. Per això el seu llenguatge sempre ha estat acusat d'entenebriment». Bagunyà fixa una comparativa amb el personatge Cincinnatus, d'*Invitació a la decapitació*, de Nabokov, en què «l'entenebrit, és un individu que està sol. I la solitud ens terroritza». Els futurs graduats i masteritzats en Teoria de la Literatura i Literatura Comparada de les nostres universitats hauran d'encarar-se a «la coacció de la societat de la transparència, la mateixa lògica que empresona Cincinnatus». Finalment Cincinnatus, a l'obra de Nabokov, és decapitat per un difús i horrible crim, però «la novel·la en descriu una pervivència, que escapa de la plaça on l'han decapitat i que ara s'ensorra». Cincinnatus s'obre camí en la direcció «en què es troben els seus». Bagunyà conclou: «Si bé no pot fer -se càrrec del cos, la literatura pot acollir aquest alliberament i fundar aquesta comunitat d'entenebrits –futura comunitat de l'ara i l'aquí-. Espero de tot cor que algun dia ens hi trobem». Des d'una altra perspectiva, Jaume Pérez Montaner, a «Importància i necessitat de la literatura comparada» (pp. 191-206), fa seu el concepte ja assenyalat de Roger Bauer per concloure que «més enllà de les consideracions de Bauer, els comparatistes

sense comparatisme, i en el fons el mateix sentit de la literatura comparada, són més imprescindibles per a les cultures i literatures sense estat, minoritzades o amenaçades per a la presència, el contacte o la imposició d'altres cultures més poderoses»; una via per «aferrar-se com a cultura diferenciada, però en relació amb les altres cultures; la necessitat de buscar i trobar un lloc, el seu, en el panorama de la literatura universal». Com és el cas de la literatura catalana.

El segon bloc, relacionat amb la crítica literària, està format pel gruix de les participacions del recull que comento. Així, Sílvia Coll-Vinent, que ja havia participat en el volum de 2018 sobre el mateix personatge, presenta a «Joan Crexells, crític de literatura anglesa» (pp. 23-42) un corpus periodístic de textos publicats a la *Revista de Catalunya* i *La Publicitat* entre el setembre de 1921 i el desembre de 1925, en què les referències a Chesterton i Shaw assenyalen un model periodístic determinat. La visió de Crexells d'Anglaterra, com anota Coll-Vinent, és la d'un «país construït, políticament, culturalment, socialment i humanament, sense solució de continuïtat entre les elits i les classes baixes». Al seu torn, Francesc Foguet i Boreu presenta a «Rafael Tasis i la novel·la catalana de postguerra» (pp. 67-84) una nova contribució relacionada amb altres aportacions seves o fetes en col·laboració amb Montserrat Bacardí sobre el crític barceloní. En aquest article presenta una sèrie d'apunts imprescindibles per comprendre el desenvolupament de la novel·la catalana de postguerra. D'entrada, amb l'afirmació que no hi ha cap crisi d'autors sinó de mercat literari en el context de la dictadura franquista i la imposició obligatòria de la censura. D'autors n'hi ha, amb títols com *El pelegrí apassionat*, de Joan Puig i Ferrer, *Tino Costa*, de Sebastià Juan Arbó, o les aportacions narratives de Josep M. Espinàs, Joan Perucho, Nicolau M. Rubió i Tudurí i Xavier Benguerel. Per damunt de tots, però, llueix Manuel de Pedrolo, un bon coneixedor de la narrativa estrangera i concretament de la nord-americana, de qui destaca la seva manera de desenvolupar els assumptes de què tracta. Com tants altres escriptors, Pedrolo ha d'assumir que algunes obres escrites en els primers anys cinquanta no es publiquin fins a la dècada de 1960, com és el cas de *Cendra per Martina*, «una de les millors». Antoni Martí Monterde es fixa en «Jaume Pérez Montaner. Entre la poesia i la crítica» (pp. 123-150). Pérez Montaner ha estat docent, crític i traductor, «des d'un tronc central que sempre ha estat la poesia». Per a Martí Monterde, Pérez Montaner va ser el primer d'incorporar en la nostra cultura l'obra de Harold Bloom i la idea de considerar que «la crítica com a intuïció crítica seria una superació del formalisme i del New Criticism, a condició que sigui fonamentalment autoexigent, en la consciència de la seva pròpia activitat creadora». Guillem Molla, responsable d'una brillant tesi doctoral sobre l'obra de Ramon Esquerra, se centra ara en la figura de «Ferenc Olivér Brachfeld (1908-1976), el geni magiar» (pp. 151-176), per oferir-nos una biografia literària de l'autor hongarès i el seu paper com a intermediari i representant català i peninsular per a la cultura hongaresa en la dècada de 1930, quan té una presència destacada a la revista *Mirador*. Molla completa, en aquest sentit, contribucions anteriors com les d'Eloi Castelló i Kalmán Faluba o Manuel Llanas i Ramon Pinyol. Un dels articles més sorprenents i originals del recull correspon a Joan Pons Alorda, que escriu sobre «Ventura Ametller: teòric de l'universalisme» (pp. 207-224). Darrere del

pseudònim «Ventura Ametller» s'amaga Bonaventura Clavaguera Clavaguera. Amb el seu llibre *Universalisme: teoria general* (1968), ara redescobert, Ametller fa una proposta ètica i estètica per organitzar el món amb l'eliminació de fronteres nacionals i internacionals i perquè la següent frontera sigui l'espai exterior, entre altres qüestions. Tanmateix, per a Pons Alorda, la teoria d'Ametller és tan ambiciosa i radical que a cops és naïf, de manera que «es podria llegir, també, com una paròdia de la literatura utòpica que va de Plató (*La República*) fins a Samuel Butler (*Erewhon*) i Burrhus Frederic Schinner (*Walden 2*) passant per Thomas More (*Utopia*). En conclusió, es podria mirar i remirar amb atenció per saber si *Universalisme* és una proposta autèntica, real, o bé una broma una mica macabra, o les dues coses al mateix temps». Ben diferent és el plantejament de Jesús Revelles Esquirol en tractar «Llorenç Villalonga: de *Centro* al sistema literari català» (pp. 261-280). Villalonga no és cap desconegut en els estudis de literatura catalana, en què la seva condició d'escriptor situat entre dues llengües i dues literatures ha estat ja bastant analitzada. Sorpren que en la bibliografia falti l'estudi *Llorenç Villalonga a la recerca de la novel·la inefable* (1999), de Vicent Simbor, un dels millors coneixedors de l'obra de l'escriptor mallorquí. Revelles es fixa especialment en la posició de Villalonga quan a partir de la dècada de 1950 s'incorpora al sistema literari català, del qual esdevé canònic, cosa que no havia aconseguit –ni va aconseguir– en el sistema literari espanyol. Finalment, Marina Porrás, a «Gil de Biedma, al peu de la lletra» (pp. 243-260), repassa sense cap mena de suport bibliogràfic l'obra crítica de l'escriptor barceloní, centrada en la relació entre la poesia i la prosa, la literatura espanyola i la literatura medieval. Porrás remarca que a *El pie de la letra. Ensayos completos* (2018) «hi ha una idea que lliga Gil de Biedma amb els supòsits teòrics del comparatisme, que a ell li van descobrir els teòrics anglesos: la manera com llegim condiciona el text i l'important és saber localitzar com i per què es condicionen els textos». Porrás no s'està de jutjar un text de Gil de Biedma sobre Pedro Salinas com un dels millors, en contrast amb un dels pitjors sobre l'obra de Juan Marsé. Tampoc no considera que Gil de Biedma sigui un gran crític, sinó un lector intel·ligent capaç d'explicar «i raonar les seves lectures, les seves inclinacions i les seves manies», i assenyala el seu deute amb l'ideari de Joan Ferraté i Gabriel Ferrater.

En les últimes dècades, en l'àmbit dels estudis de traducció i recepció literària s'ha avançat en el tractament comparatista de les literatures foranes amb la catalana. En aquest àmbit, Josep Maria Fulquet, a «Traducció i tradició literària. Apunts sobre la seva aportació a la dinàmica textual» (pp. 85-100), incideix sobretot en dues qüestions. La primera en considerar el traductor com un intermediari, un intèrpret i no un reproductor del text original, perquè la traducció literalista presenta una sèrie de dificultats d'ordre semàntic, afegides a «les complicacions inherents als sistemes sintàctics – el de la llengua de partida i el de la llengua d'arribada, que haurà de conciliar en funció del principi d'equivalència del sentit». La qual cosa porta a anotar la segona qüestió, la diferenciació entre «literatura traduïda» i «traducció literària», i a valorar el perfil i paper d'un traductor com Josep Carner en relació amb l'obra de Charles Dickens en el marc del Noucentisme: recreació de l'obra literària i integració en el sistema que constitueix la tradició literària catalana. En un altre ordre, Marta Pasqual i Llorenç proposa «La resistència silenciosa i el silenci que

s'esberla. Estudi d'*El silenci del mar*, de Vercors, *Entre dos silencis i Tres presoners* d'Aurora Bertrana, i *Suite francesa*, d'Irene Némirovski» (pp. 177-190): uns relats que giren entorn de la resistència política i social en la França sotmesa per l'exèrcit nazi, amb un paper decisiu de la dona (la veu femenina dels relats), quan els homes majors d'edat eren al front, o bé havien mort, o eren a la presó.

L'últim bloc el constitueixen quatre estudis de distinta significació, dels quals el que sens dubte és el més original i rellevant és el d'Isabel Robles sobre «Josep Palàcios, un laberint literari» (pp. 281-299). Palàcios, col·laborador i amic de Joan Fuster, és autor d'una obra literària caracteritzada per un estil difícil i enrevessat, amb una concepció de la creació com a «no explicació», que l'acosta a Albert Camus, un autor que el mateix Palàcios va traduir. Per a tots dos «el que compta és l'emoció que produeix la imatge des de la seva diversitat, des de la seua quantitat. Una emoció que per a Palacios és l'enlluernament, “una nova ceguesa”, una destrucció que prepara el camí per a la nova creació. I que, per a Camus, encara que també considere l'obscuritat com a condició per a l'art –“Si el món fos clar, no existiria l'art”–, és una “repetició”». La figura de Sebastià Gasch mereix l'atenció d'Àlex Matas Pons a «Sebastià Gasch, entre Rossy-en Brie i París. La reescriptura d'un exili europeu» (pp. 101-122). Basat en dos textos autobiogràfics de Gasch –*París, 1940* (1956) i *Etapa d'una vida. Diari d'exili* (2002)–, Matas hi repassa la seva vida en el París ocupat per l'exèrcit nazi. Gasch ofereix una visió de l'ocupació alemanya diferent de la més estandarditzada, i defensa de manera vigorosa, malgrat la situació política, l'agitació bohèmia de Montparnasse i la sentida necessitat de supervivència dels artistes francesos. Un altre escriptor exiliat, Josep M. Corredor, motiva Oriol Ponsatí-Murlà a escriure «Josep M. Corredor: casa és Europa» (pp. 225-242). En destaca especialment el seu caràcter activista; el contacte amb Pau Casals, amb qui publicarà unes *Converses amb Pau Casals. Records i opinions d'un músic* (1967); el seu treball com a traductor de l'ONU (1954-1979); i la seva feina de corrector, concretament dels onze volums publicats a Perpinyà d'*El pelegrí apassionat* (1952-1963), de Joan Puig i Ferrer. Quant a Jaume Ferrer i Puig, que és autor d'una tesi doctoral sobre Josep M. Poble, presenta a «Josep Maria Poble: intel·lectualitat, modernitat i cosmopolitisme des de la perifèria» (pp. 43-66) el perfil d'un «intel·lectual local» que, procedent de la petita burgesia, aterra a Barcelona i connecta amb els sectors supervivents del Modernisme amb un relleu especial del món de l'espectacle popular. En el seu cas, l'exili esdevé el lligam més estret amb la literatura. I quan torna a Catalunya el 1948 completa la seva activitat literària fins al 1975 amb trenta-tres peces originals i vint-i-una adaptacions de textos teatrals, comèdies i vodevils, que en alguns casos ja s'havien adaptat abans del 1939. El que persegueix Poble és «fer rendible un teatre en català que pogués atraure l'espectador mitjà barceloní amb poques pretensions culturals i que cercava passar una bona estona». Algunes d'aquestes adaptacions es representen en l'escena barcelonina professional dels seixanta i setanta, justament quan els noms de Manuel de Pedrolo, Joan Brossa, Maria Aurèlia Capmany i els joves autors dels seixanta i setanta renoven la tradició dramàtica catalana.

Si el lector recapitula la descripció que he fet de les aportacions a *Comparatisme i crítica literària. La literatura comparada a Catalunya*, pot copsar clarament el que apuntava a l'inici

de l'escrit a propòsit del caràcter fragmentari i parcial dels estudis de literatura comparada a Catalunya en l'àmbit universitari actual. La procedència diversa dels investigadors, crítics i escriptors, les distintes formacions acadèmiques, culturals i intel·lectuals, no permeten oferir una proposta programàtica homogènia, sòlida i compacta, dels estudis de Literatura Comparada en relació amb el paper de la literatura catalana. No hi ha més cera que la crema, i la joventut dels estudis universitaris de Teoria Literària i Literatura Comparada mereix d'entrada tota mena de reconeixements per tirar endavant un projecte comparatista prou ric i complex que demana necessàriament la col·laboració d'investigadors d'altres àmbits, com els vinculats a la historiografia establerta sobre literatura catalana contemporània o als estudis de traducció literària amb altres perspectives metodològiques que sumen i no resten. En el recull, s'aprecia el debat crític i teòric obert avui sobre la significació dels estudis comparatistes, també sobre la importància dels interessos acadèmics i professionals concrets d'alguns investigadors, i la necessitat d'escorcollar en tots els racons possibles de la creació literària. Així, a banda de les aportacions més ajustades al sistema literari i a un determinat cànon, es pot re/descobrir un personatge gairebé desconegut com Ventura Ametller, o enfilat un camp nou d'estudi no prou present des de la perspectiva comparatista com el relacionat amb la cultura popular, significat amb les adaptacions teatrals de Josep M. Poble. La resta de contribucions s'adeqüen a escriptors i obres literàries d'un rang o nivell superior, relacionats amb un perfil anomenat d'alta cultura, com és habitual en els estudis de Literatura Comparada. Altrament, les importants contribucions de Christophe Charle i alguns col·laboradors seus, com Jeanne Moisand, es proposen justament conèixer i comprendre el funcionament de la cultura europea entre països i ciutats des d'una perspectiva comparatística àmplia que contempli tots els sectors socials i les seves relacions amb la diversitat de propostes culturals que emergeixen. Queda encara un llarg camí per recórrer que ajudi a conèixer i comprendre la diversitat de propostes literàries catalanes segons els contextos i la seva correspondència, assimilació o diferenciació amb les d'altres cultures europees. En qualsevol cas, el treball que duu a terme el Grup de Recerca, que actualment dirigeix Antoni Martí Monterde, és un punt de referència privilegiat i inexcusable dels estudis universitaris de Literatura Comparada a Catalunya; uns estudis que gairebé van arribar amb el nou segle. Res a veure amb la situació d'aquests estudis en el conjunt de l'àmbit europeu o nord-americà. Que la crisi que viuen els estudis humanístics arreu en aquests moments no sigui cap inconvenient perquè els estudis universitaris de Literatura Comparada en la seva perspectiva més àmplia a Catalunya, continuïn avançant encara que hagi de ser ara per ara de manera parcial i fragmentària.